

Մանգրամի Էֆեմար

Մ Ի Ի Ն Ա Տ Ի Ի

ՌԻՄՈՒՐԸ ԲՕԼԻԹԻԳԸՅՅԵ ՎԵ ՄԵՎԱՏՏԸ ՍԱՅԻՐԵ

ՊԻՐԻՆՃԻ ՍԵՆԵ

1866 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 14 ՉԱՐՇԵՄՊԻՀ

ՆԻԻՄԵՐՈ 148

Մանգրամի Էֆեմար հաճախորդ 6 եանի սենեմե 300
նիւսիւ վերիւր, սենեմի գրքիւթի, բաւթա փարաւոր տախի
իւնտե օլարագ, 200 զէ" օլուգ, ալթը պլըղը 100 զէ" օլա-
րագ, վե նիւսիւթ տախի 30 ար փարաւոր սալթըւնագ տըր :

Իլանթըն պէհեր օաթըրը իւն, պի-
րինճի տէֆատա 5, իւնճի տէֆատա 2,
վե իւնճիւնճիւ վե սայիր տէֆալարաւ 1
էր զուրուշ ալընագ տըր :

Մեքթուպ վե սայիրէ, Պէյ-օղլունտա տօղրու-էօլտա
549 նիւսիւթը իւնտե ԼԵՎԱՆԹ ՀԵՐԱՆՏ Թապիւ-
նէսինտե, Կարապետ 8. Փանոսեանէ կէտեւտը իւնտե տըր :

ՀԱՎԱՏԻՍԱԹԸ ՏՈՒԻԼԻՅԵ

Պու կիւն կիրիտ հազգընտա եւնի պիր
հապատիս պուլունմատըղընտան, իւպ-
հէթըլու տէվէթըլու Մուսթաֆա բաշա
հազգէթըրի թարաֆը ալիւթըրինտէն իրաւ
օղունան նութգուն տէրճիլլէ իգթիֆա
իտէրիլ :

Էյ կիրիտըլլէր :

Ճիւմէմիլլին փատըլաշը մէրահիմ
շուարըմըլ օլան Զաթը շէվթէթսիմաթը
հազըթի Շահանէ, հազգըլարընըլտա
օլան նիլաթը շէվթաթքեարանէսինի սիւ-
լըրէ անլաթմագ, վե իհթիւնաթմաթ մէշ-
րուանըղը անլաթմագ իւն, պէնի բուխա-
թը քեամիլլէ իլէ մէմուլ, վե պուլ թա-
րաֆա իրաւ պուլունրու. օթուգ սե-
նէտէն զիւտաթ իգամէթիմ ճիւնթիլլէ,
քէնտիմէ վաթանը սանի պիլմիլ, վե է-
հալիսինին տէվէթիմիլլէ օլան սատագաթ
վե մուլթաթաթընը թագաթըր ու թահ-
սինտէն խալի օլմամըլ օլտուղում ճէգի-
րէի կիրիտին թէրագըրի ասայիլ ու սե-
ատէթի հալընի խալիսանէ թէմէնի իթ-
մէք, վե օլ պապուտէրէ հինի մէրքէգի օիւ-
պուլթ օլան էֆքեարը խալիլլէի հազը-
թի միւլթէքանէնին, թէմամիի իճրասը-
նա վասըթա վե ալթ օլմագըղը արգու-
իլլէմէք, պէնճէ էմրի թապիի օլտուղունա
մէպիի, շու իլթիթարըղըմտա իշ պու-
մէմուլլիլլէթի միւհիմմէեի քէնտիմէ
պայիսի մէֆիւթէթ պիլթիմ, վե քէմալի
մէմուլլիլլէթ ու էմիլլիլլէ իլէ գալըղ
կէլթիմ, վե խաքիփայի Հիւմայունը հազ-
րէթի միւլթէքանէնէ, սիլին նէ տէրէ-
ճէլթրտէ սատըղ վե ըրգաճուլ օլտուղու-
նուղու, վե մէյտանտա օլան հալլէր է-
պէթաթ պաղը եանլըլըլտան իլթու կէ-
տիկինի, վե պէն սիլլէրի կէօրիւպ, վե
հազըղաթը հալի անլայրպ, տօղրուճա-
սընը պէեան իաթէէկիմի արը իլլէաթիմ :

վե պէնի թէքըպ իթմէյէթէկինիլ մէճ-
ղումում օլմասըլա, հազընըլտա հիւս-
նի շէհատէթի, լաղըմէի իւհտէի մու-
հապպէթ պիլթիմ :

Էյ կիրիտըլլէր, վե իլի նիլմէթ փատի-
շահըմըլ թարաֆըլարընտան սիլլէրէ Պա-
պը ատալթիլլին իքի գանատը պիրտէն ա-
լըգ տըր :

Հազգա մագրուն օլան իֆատաթընը-
ղը իսթիմաեթ հաղըրմ, հէր ճիւնթիլլէ
միւլթմէն իւլ պալ օլարագ, նէգուիմէ
կէլլինիլ, թիճարէթ ու զիրաթըն թէս-
հիլ ու թէրագըրը վե թէրթիլլի ումու-
միլլէ մատուէի միւհիմմէսինին թանգիմի,
վե հուղուգ ու էմիլլիլլէթի շախիլլէնին
լըմալը թէմիլլին ինտի Հիւմայունը հազ-
րէթի Շահանէտէ բէք միւլթէգիմ օլտու-
ղունտան, պուլ խուսուսըլար հազընտա
տախի թարաֆըմտան պիր մուլթէնէթի
քեամիլլէ կէօրէթէկինիլլէ ասալ շիւրհէ
իթմէյիլլէ :

Պաղը էրպապը զարագըն պէյն էլ է-
հալի իլգա իթմիլ օլտուղըլար ատէմի
էմիլլիլլէթտէն նաշի ճէգըրէնին զիրաթ
ու թիճարէթի գաշ պտըր մուլթթալ
գալմըլ, վե պիր չօգ սէքէնէ քէյ վե մէս-
քէնէլլինի թէրքէ մէճպուլ օլարագ,
քիւլլիլլէն մաղտուլ օլմուշ օլտուղըլար-
նըրէյ իւլ այն տախի միւշահտէ իլլէ-
տիկիմտէ, փատիշահըմըլ էֆէնտիլլէն,
պունտան տօլայը տիւշար օլտուղըլարը
թէէսսիլլէթի ազիմի ճիւմէնիլլէ պէեան
իթմէկի վաղիլլէի զիմմէթ ատտ իլլէտիմ :

Իլլինիլլէն պաղըլարընըն աղըաղը մախ-
սուսեթի, վե պիր թագըմընըն տախի ա-
սըլըրը վե քեազիլ վատըլարա ալտանմա-
թը, վե ետիթտ էրպապը Ֆէսատըն իխա-
ֆաթը վախտաթընտան գօրգմասը հա-
տէպիլլէ, հիւլթիլլէթի մէվըլաեա գար-
շը իգա օլունմուշ օլան ալհալը զայրի
մէրգիլլէի ունուլթ տուլմանըն, վե ճիւմ-
լլէնիլլէն սէատէթ ու սէլաթիլլին թէէ-
յիտ իթմէնին հէնուգ մէվաթիլլէ մէյմիլլէ
տիր :

Էյ կիրիտըլլէր, շու Ֆուրսաթը Ֆէվթ
իթմէյիլլէ, վե մէմէքէթիլլէիլլէ վե պուլ-
ճա հէմշէ հիլլէրինիլլէ պիր չօգ մուլթա-
րաեա տիւշիւլթիլլէիլլէ, Սիլլէ էօյլէ հա-
լան վայիլլէրլէ իղֆալա չալըլալարըն
պիր չօլու, պէլլէ ճիւմէսի, խալիլլէ
օթուլուպ սիլլէն իսհաթըլըլընըլտան
իսթիֆատէ իթմէք իսթէյէն, վե քէն-
տուլլէրինէ Ֆիլալ կիրիտի նամընը վե-
րէն էճնէպիլլէր տիր. օ մագուլլէր սի-
լլէն մաղտուլլիլլէթիլլէիլլէն ասալ հիսսէ-
տար օլմահաճաղարընտան, վե րահա-
թընըլըն պաղաթը քէնտիլլէրինին էֆքեա-
լըլ Ֆասիտէլլէրինէ մուղըր օլաճաղընտան,
սիլլէրի տայիմա հէյէճան իւղըթ թուլթ-
մագ, վե քէնտի մէնիֆաթը մախսուսէ-
լլէրինին թէրվիլլէնէ ալթ իթմէք էմէ-
լլինտէ տիրլլէր :

Պունըլարըն նէ մէվայիտիլլէն վե նէ ի-
խաֆէլլէրինին ասալ վիճուտու օլմատըղը-
նը սիլլէ բէտէրանէ վե տօսթանէ իլթար
իաթըրիմ :

Էյ յիճէ միւլթալա իթտիկինիլլէ կիպի,
անլարընըլլէր, սիլլէն էն պիւլլէր տիւշ-
մէնիլլէրինիլլէ օ ատէմլէր տիր քի, պիր թա-
ղըմ հալանըլար վե հիլլէլլէր իլլէ զիւնիլլէ
թախտիլլէ իտիպ, թիճարէթ ու զիրաթ
թընըլտան վե սանաթընըլտան տուլ վե
մահրում իթտիլլէրտէն պաշգա, սիլլէ նէ-
թիճէսի հազընըլտա վէլիմ օլաճագ
հալլէրէ տիւշիւլթիլլէ չալըլըլար :

Պէյլլէ էքեազիլլէ ու իղֆալաթա գու-
լագ թուլթաճագ վե վիճուտ վիլլէճէք օ-
լուր իսէնիլլէ, սիլլէ գալիլլէն թէէմին իաթ-
ըրիմ քի, բէք եաղընտա բէշիման օլուր,
վե նասայիհի խալիսանէմին սըհէթիլլէ
թաստիլլէ իտէրսինիլլէ, զիրա Տէվէթի Ս-
լիլլէ հալի հաղըրըն իսթ իտատըլա, պուն-

Ճա Էհալինին խարապ օմասընը պիր վեճհիլէ թէճվիլ պուլուրամանաճաղըն տան, վատիի մուխալիթէթտէ խարապ ի տէնլէր թէէտիպ, վէ Էհլի ըրգ Էհալինի Էէտի թէճալիլ պլէրինտէն թախիստէն Էէրի տուրմանաճաղը մուհազգագ տըր Խշթէ փառիշահըմը ԷՖէնտիմիլին իրա տէյի մախսուսէի Շահանէլէրինէ, վէ զա թէն պու մէմլէթէթ օլան մուհապլէ թի գալպիլմէ մէպնի, սիպէ շու նասա յիհ վէ իխթարաթը իճրա իտիեօրում:

Մէհմուլ իտէրիմ քի պու Էսէրի Ճէլի մէրհամէթ ու ինայէթի Հազրէթի Միւ լիւքեանէտէն իսթիֆատէեթ միւ սարա աթ, վէ հէման Էանրմա կէլիպ, օլան շէյլէրի մահվ իթմէկէ ղայրէթ իտէր, վէ պիհուտէ իսրար իլէ նէֆսինիլ թէհ լիքէեթ, վէ մէմլէթէթի տիւրիւ ղարաւ լարա տիւշիւրմէթէն իթթիգա վէ միւ ճանէպէթ Էյլէր Էսէնիլ, իշպու իֆա տաթը խայրխահանէմին սիլլէրէ թէէսի ըի օլուպ օլմատըղընա նիհայէթ պէշ կիւն ինթիլլար իտէպիլէճէկիմի, վէ պու միւտ տէթ իշինտէ կէլմէտիկինիլ հալտէ, իյա տէյի ասայիշի ճէղիթէ վէ մուհաֆագայի ճան ու մալ վէ ըրգը Էհալինի միւթիլէ ի շին լաղըմ կէլէն Էսպապէ թէճէպպիւս իտէճէկիմի տախի իլալէ իտէրիմ:

Ֆի օէնէ 1282 իլուլ

Մ... Ենյէ Է

Ֆի 4 Ճէմատի իւլ Էվլէլ սէնէ 1283

Մէհմուլ Մ... Է

— Եարընքի Մանգուլմէմիլգուտ ճէպէլի Լիպան հազգընտա զեհատէսիլէ տիգ գաթա շահան պիր մէթթուպ տէրճ իտի լէճէթ տիր:

— Իշիթտիկիմիլգէ նէգարէն, Էնգա ըլի մարապետ, քէնտի տալասընը նէ վազըթ վէ նէրէտէ պազըրաճաղըն սիւ ալ իթմէթ իւզըն պու կիւնլէրտէ Հա տուհան հազրէթէրինէ կիթմիշ, վէ Էա պու կիւն, վէ Էախտ Էարըն քէնտի հուզուրլարընտա մուհաքէմլէրինէ պա ղըրաճաղը ճէվապընը ալարագ կէրի տէօնմիւշ օլտուղուտան, Էհլի մէրագ լար իշիթտաղը շէտիտ իւզըն մէգքիւր մուհաքէմլէրինէ նէթիճէսինէ պէթլէմէթ տէ տիրլէր:

Վաղա, չօղլար գերապայծառ հազ ըլէթլէրինին պու պապտէ լաղըմ կէլէն հապգանիլթէթի իճրա իտէճէկինէ իւ միտվար պուլունմագտա տըրլար, լաքին շուրասընը պիլէմէեօրլար քի, Էնգարէ գերապայծառընըն Էաթտըղը կիպի, միւտ տախի իլէ միւտտախալէյհ Էալընը պըր պըր Էէյլէթտիլլիլլէթ քէաթի առտ օլունաճաղըմը, Էօխա քուպէրու տախի մուհաքէմլէրինէ պազըրաճաղ մըրը:

Պիլմէյիլ պու մուհաքէմլէյէ կիզի ճէմի պազըրաճաղ տըր, Էօխա նիզա

մէն պիր մէճիւ հուզուրուտա պազը լարագ թարաֆէյին սէյլէտիլլէրի Էէ կեան Էէկեան ղապթ օլունաճաղըմըր շիմտիլի հալ պիր շէյ պիլմէտիկիմիլ տէն, քէնտի միւթալալարըմը պէեան իշին ալաճաղըմը մալիւմաթլարա պէթ լէրիլ:

Քէզալիլ իշիթտիկիմիլգէ կէօրէ, մէլ գուլմէ մարապետ, կէլէն հաթթա քէն տիտէն պիր Էալանըլըգ մէթթուպու իս թէեթէն վարդապետ իլէ թէթրարէն կէօ ըիւշտիւ կիւնտէ, վէ մէրգուլմ, «հա»նը, նէ Էաթտըն, սէյլէտիկիմ մէթթուպու Էազըր»ն մը տէյի սիւալ իթտիկինտէ, մէրգուլմ «Խալլ» վարդապետ, սէն պա նա պապա նասիհաթը վիլէճէթ Էէրտէ, Էալանըլըգ մը Էյլէթ մէեթ կէլմէթտէ սին, պէն սէնին օլ թէթլիլլին պէնիմ պիր առտմըմ վար իտի, օնա տանը տըրտա, սաղըն հա տէտի, իմտի ըէճա իտէրիմ պիր տահա պանա Էյլէ պիր թէթլիլ իթմէեթսին տէտիկինտէն, վարդապետ գաթի իւմիտ իտէրէթ, «Էթ իյի, Էթ իյի, ղարարը Էօգ, հէմաթ օ նա հաճէթ տախի գալմատը, շիւնքի տալա իթտիկին վարդապետ իշիթ կէլտի տէմիշ տիր:

Մարապետին վալիտէսինէ մէթթուպ Էապարագ, գարուշընըն պուրաԷա կէլ մէսինի իթթէմիշ իտու կինի պիլտիրմիշ ի տիլ, Էկէր իշիթտիկիմիլ սահիհ իսէ, պու տէֆա մէրգուլմէնին վալիտէսի թա ըաթթընտան Էա քէնտիսինէ վէ Էախտ պուրաԷա պաշգա պիր ղաթա պիր մէթ թուպ Էազըլմը իսէտէ, մէվատուր միւն տէրիճէսինին նէ իտուկի անլաշըլմամը տըր:

Պիր գաշ հաթթա տան պէրու Էնգա ըլտէն օլ իտուսուսա տայիր մէթթուպ ալամատըղըմըտան, հէմ օրաճա պիր մալիւմաթ վիլէմէմէթտէյիլ, վէ հէմտէ պաղը սուլի ղաննլարա ղահիլ օլմագ տայըլ պազալըմ պու կիւն պիր Էէր տէն պիր մէթթուպուլմուլ ղուհուր ի տէրմի:

— Իշիթտիկիմիլգէ կէօրէ, Էվլէլի կիւն ախալմ Չարշապա նամահէլլէտէ, սան տըրգը Մէհմուլտ աղա նամ քէսին պիր պուլուլ Էաշընտա օլան շօճուղու, Էէն ճէրէտէ օյնար իքէն, սօգաղա տիւշիւլ վէ պիշարէ իւշ սաաթ ղարթընտա, վա լիտէսինին տիգգաթաղըլըղընա գուրպան կիթմիշ տիր:

— Շու աթիտէթի մէթթուպ Մասի սէ կէօնտէթիլլի կիպի, պիր սուրէթի տախի պիլգէ կէօնտէթիլլի, վէ Էէրիմիլ միւսատտէ իթմէտիկինտէն թէէլիլ գը ընմըլ, վէ շարաթ կիւնքի Մասիտէ տէրճ իտիլիլ իտիլլէտէ, Միթիլ Էպիս կոպուտէն պազըլըլըլ ալօգաթլըլընա ղըղըլմըլ օլան իտհիմ Մասիսին շէրէթի

նի, վէ Մանգուլմէնին մէթլէթիլլի մու ճիպ օլաճաղընտան, պիլ տախի պիլէն տէրճ ու պէեան իտէրիլ:

Մեծարգոյ խմբագիր:

Ձեր պատուական Մասիս լրագրոյն օրա թերթին Չհերրոդ թուոյն մէջ Մանգուլմէի դէմ յօդուածի մը շարունակութիւնը կարգա ցինք, յորում խղճի ազատութեան անընաւ բարելի իրաւունքն յարգելով Մկրտիչ Էպիս կոպուսին ինքզինք պաշտպանելու համար Ձեզ ուղղած նամակը հրատարակած ըլլալ նիլ կիմացնէք: Արդարեւ ճշմարիտ ազատա մտութիւնն այն է որ իւրաքանչիւր ոք իւր կարծիքն յայտնէ, սակայն քանի որ հակա ոակորդը ազատութեան պատրուակաւ իրա կան ճշմարտութիւն մը պարտկել կուզէ, Էա քանի որ բնական օրինաց Էա նամանաւանդ Քրիստոսական օրինաց դէմ կը մեղանշէ, մեք ղարձեալ իր խօսելու ազատութիւնը իրեն ձեռքէն չառնելով իրաց ստուգութիւնը կը հաստատեմք քանի որ վստահ նիք թէ իւր յարկին հիմունքը աւագի վրայ դրուած նի:

Մեծարգոյ խմբագիր Էթէ միւնչու ցարդ մեր անունը ծածկած ըլլալու համար գոր ծոյն ստուգութեանը վրայ կասկածնիլ կը շարժի, ահա այս անգամ մեր անունը յայտնելով սոյն նամակը կը ներկայացնենք Ձեզ:

Եպիսկոպոսի մը կախարդութիւն ընելը այն ալ Պատրիարքարանի մէջ ի նշ աստիճան ծանր պարագաներ պարունակելը արդէն Ձեր խոհմութիւնը լաւ կշռած է, բայց սակայն գործոյն ստուգութիւնը հասկընալու համար Պատրիարքարան հարց ու փորձ ընելիլդ ու բաց ի մեզնէ Մանգուլմէի հրատարակածները հաստատող ուրիշ մէկը չի գտնելիլդ կարծել կուտայ մեզ թէ եղելութեան ներկայ գտնուող ներու ամենն ալ տեսած չէք Էա միայն ժխտող ներուն հանդիպած էք: Ուստի առանց այլ Էա երկարաբանելու կը վերջացնեմ խօսքը ըսելով Ձեզի հետ թէ «Ինչ ընելու է իրաց ստոյգ եղելութիւնն հասկընալու համար Էթէ ոչ ամբաստանողներն ու ժխտողները հարցաքննութեան ենթարկելով՝ ղրպար տիշը կամ առտ վիլայները երեւան հանել»: Մեր այնչափ ժամանակէ ի վեր փափաքածն ալ այն էր, Էա Մկրտիչ Էպիսկոպոսին բու ղըքելու ատեանները կը վնասէինք, բայց ուր ուրեմ իմացանք որ այն ատեանները Մասիսի էլքըն են եղեր:

Վասնորոյ Էա մեք Ձեր կասկածն փա ըատելու համար ահաւասիկ անուննիւ կը ներկայացնենք Ձեզ, Էա կը խնդրենք ա պահով ըլլալ որ Ձեր էլքըն մէջ Մկրտիչ Էպիսկոպոսին հետ դատ վարած ատեննիւ անշուշտ ամբաստանողներա ալ գտնէ ժխտող «ներուն» շար բազմաթիւ պիտէ գտնէք:

Միւս աղօթարար

Ստեփան վարդապետ

1866 Սեպ. 7

Արզումանեան

Կ. Պօլիս

Մասիս մէկքիւր մէթթուպու տէրճ իթթիթտէն օօնրա, շու աթիտէթի միւ թալաանը տախի տէրճ իլլէմիշ տիր:

«Այս նամակով Մկրտիչ եպիսկոպոսի վրայ եղած ամբաստանութիւնն անժըն- տելի ծանրակշիւթիւն մը կըստանայ : Եւ որովհետեւ ամբաստանողը վարդա- պետ եւ ամբաստանեալը եպիսկոպոս մ'է, եւ գործն ալ Պատրիարքարանի մէջ տե- ղե ունեցեր, կը կարծենք որ Ս. Պատրի- արք Հօր անհրաժեշտ պատրոքն է՝ ժողո- վըրդոց գայթակղութեան առաջին տու- նելու համար՝ եղելութիւնը քննել, եւ եպիսկոպոսին յանցաւորութիւնը կամ վարդապետին զրպարտիչ ըլլալը ստուգե- լով՝ մէկին կամ միւսին արժանաւոր պա- անձը տնօրինել ըստ եկեղեցական օրի- նաց : »

Եկելի ութամսեայ տննիքէն շէյն Մա- սիս միգատարը քիֆայեմէ ըստ իմիջ- օլտա իտի, եւ լընըզ մէզ քիւր մէքթուպու- տէրձ իտէր իքէն, տէօրթ կիւն էվվէլ Մանգուլմէյէ գարշը եազմըշ օլտուգարը- նը տէր խաթըր իթմէլի, վէ հիճապըն- տան եա գալմի էլինտէն պըրագմալը, վէ եախօտ հէր գօրգուեու պէր թարաֆ իտէրէք, պիրտէն պիւր տէրձլնտէն վազ կէշմէլի իտի :

Չիւնքի Մանգուլմէյի աչքդ տան աչքդա, վէ գալի սուրէթտէ, եանի սահիհլիյինէ էմիյէթ կէօսթէրէրէք, մէզ քիւր պա- գըձըլըզ վուգուլթընը նազլ իթտիքտէն պաչգա, Գարեգին վարդապետին տախի իքի գըթա մէքթուպարընա ճէվապ վիւր- ըէք սուստուրմուշ, վէ իմզասընը կիզէ- երէք, օլ վուգուլթը թաատիգ վէ հի- քեայէ իտիձի պիր վարդապետ մէքթու- պուեու 129 ունձու նիւսխէսինտէ տէրձ իթմիշ վէ Մասիսօլ խուսուստա քեամիլէն սիւքիլթի իթթի իտազ իթմիշ իտի : Պիրտէ 760 նիւմէրօլու Մասիստէ պագըձը եպիս- կոպոսուն եալան տօլմասը օլան պիր մէք- թուպու կէօրիւլթիւ կիւնտէն, Մանգու- մէմիզին 136 ընձը նիւսխէսինտէ մէզ քիւր մէքթուպա ճէվապ վէրիր իքէն, մէրգու- մուն Սաղմոսու եէմին վիւրմէք իչին կէթիւր- միշ օլմասընա պիզգաթ Մասիսին ինանրպ ինանմատըրընը սօրմուշ, վէ շու նօգթաեա պիլա տիգգաթ, վէ գաթէն վուգուլթ հազըրմտա հիչ պիր շէյ եազմագաղըն, էօլլէ պիր մէքթուպու գապուլէ շանան կէօրմէսի իչին սիթէմէլի իթմիշ օլմամըզ իւզէրինէ, Մասիս էօթէտէն քեաֆէյի պէլաղաթը գուվլէթինի մաթուֆլանմըզ գալմի ուձուեա թօրլաեարագ, քիւշիւք նիւսխէլէրինին 25 ինձի նիւմէրօսունտա, պիզգաթ մէզ քիւր սիթէմէլէրիմիզէ կիւեա ճէվապ վիւրմէք նիյէթիլլէ, շու աթիտէ- քի հէզէեանը եազմըշ իտի :

« Զչմարիտ ազատութիւնն այն չէ որ ես իմ կարծիքս ազատորէն յայտնեմ եւ մարդ ին- ծի բան չըսէ, այլ պէտք է որ հակառա- կօրէք ու իր կարծիքն ամենայն ազատու-

թեամբ յայտնէ, եւ ես ալ պէտք չէ գայն թշնամանեմ, քանզի այն ժամանակ ըսել կըլ- լայ որ եթէ ձեռքէս գայ՝ անոր խօսելու ա- ղատութիւնն ալ ձեռքէն պիտի առնուի :

« Ահա այս է Մանգուլմէյի ընթացքը՝ բո- լոր իր ամբաստանած մարդոց նկատմամբ, եւ ասոր մէկ օրինակն ալ Մկրտիչ եպիսկո- պոսին վրայ ըրած ամբաստանութեան մէջ ցոյց կուտայ :

« Վարդապետ մը՝ որ մինչեւ ցարդ՝ իրա- նունը ծածկած է՝ Մանգուլմէյի կերթայ կը պատմէ թէ Մկրտիչ եպիսկոպոսը պատրիար- քարանին մէջ ստակ կորսնցուցած ըլլալով, գողը գտնելու համար Սաղմոսի մը միջոցաւ կախարդութիւններ ըրեր է :

« Գործն ըստ ինքեան ծանր բան մ'է. եպիսկոպոս մը կախարդութիւն ընէ. արդա- բեւ աննկրելի յանցանք մ'է : Իսկ այսպիսի յանցանքի մը Պատրիարքարանի մէջ գործուի- լուն աւելի ծանր պարագայ մ'է, վստահի բո- լոր չայ ազքին եւ եկեղեցականութեան նա- խառնիք մ'է :

« Անք ալ առաջին անգամ ասիկա Ման- գուլմէյին մէջ կարդալով՝ զարմանք լցուե- ցանք : Եւ որովհետեւ ինչպէս երէկ ըսինք, մեր ընթացից կանոնն է առանց ստուգելու բան մը չգրել, ուստի գործին ստուգութիւ- նը հասկնալու համար Պատրիարքարանը հարց ու փորձ ըրինք, բայց մէկը չգտանք որ Մանգուլմէյի գրածներուն հաստատութիւն տար՝ բաց ի այն անանուն վարդապետէն՝ ո- ռուն ով ըլլալը չենք գիտեր :

« Ուրիշ վարդապետ մ'ալ նոյն իսկ Ման- գուլմէյի մէջ հրատարակուած ստորագրեալ նամակով մը կը հերքէ ամբաստանութիւնը :

« Արդ՝ ի՞նչ ընելու էր իրաց ստոյգ եղե- լութիւնն հասկնալու համար, մինչդեռ Պատ- ռիարքարանին մէջ ամէն մարդ յիշեալ եղե- լութիւնը բացարձակապէս կը ժխտեն, եւ միայն մէկ մարդ մը, որ գոնէ իր անունն յայտնելու քաջութիւնն ալ չունի՝ կը հաստա- տէ : Գործն այս վիճակին մէջ ներկայացած ժամանակ, ուրիշ բան չէր մնար ընելիք, բայց եթէ՝ կամ ամբաստանողն ու ժըխտող- ները հարցաքննութեան ենթարկելով զրպար- տիչը կամ սուտ վկայները երեւան հանել, կամ իբրեւ կեղակարծ եւ անստոյգ եղելու- թիւն մը՝ հրատարակութեան անարժան հա- մարի : Առաջինը աստիկանութեան պաշտօ- նըն էր, երկրորդը լրագրի :

« Բայց Մանգուլմէյ գարձեալ ամբաստանու- թեան վրայ պնդելով, Մկրտիչ եպիսկոպոսը լրագրոյս նամակ մ'ուզեր է, որուն մէջ իր վրայ պատմուած կախարդութեան ամբաս- տանութիւնը հերքելով՝ հաստատելու գերէ թէ կախարդութեան գործիք համարուած Սաղ- մոսը երգման պատճառաւ բերուած էր հոն :

« Ընդունելով էր թէ ոչ այնպիսի նամակ մը, կը հարցընենք Մանգուլմէյին : Եւ ընդու- նելով Մկրտիչ եպիսկոպոսին կողմնակցու- թիւն ըրած կըլլայինք, եթէ ոչ ամբաստա- նելոյ մ'ինքզինք պաշտպանելու իրաւունքը չգտնալով՝ անկողմնակցութեան պարտք մը կատարած կըլլայինք :

« Բայց Մանգուլմէյ կը հարցընէ մեզ թէ Մկրտիչ եպիսկոպոսին ըսածներուն կը հաւա-

տանք : Մեր պատասխանն այս է թէ ան- ըստոյգ եղելութեան մը վրայ չենք կրնար դատաստան ընել : Ամբաստանութիւն մը՝ գոր տան մարդ կը ժխտէ, եւ միայն Ման- գուլմէյի ծանօթ՝ բայց բոլոր աշխարհի անձա- նօթ անձ մը կը հաստատէ, մեղի համար մութ եւ կեղակարծ է :

« Ուստի՝ Մասիս պարզապէս անկողմնա- կալութեան պարտք մը կատարած է Մկրտ- տիչ եպիսկոպոսին նամակը հրատարակելով : Բայց վստահ թող ըլլայ Մանգուլմէյ : որ ե- թէ կարենայ իր ամբաստանութիւնն ապա- ցուցանել, Մասիս ալ պատրաստ է իրեն հեռ խստիւ դատապարտելու կախարդ եկեղեցա- կանը :

« Պէտք է գիտնայ Մանգուլմէյ՝ որ Մասիս ոչ Մկրտիչ եպիսկոպոսի եւ ոչ որ եւ իցէ մարդու կողմնակից է, այլ միայն արդարու- թեան : ասոր համար է որ ամեն լսածն ու տեսածը միակողմանի չգտներ :

« Մանգուլմէյ մի միայն իր կրից ներշն- չութեանը հետեւելով շատ անգամ իր առ- ջեւ եղած պայծառ առարկաները՝ սխալ գոյ- ներով կը նկարէ, եւ հետեւապէս մեր ըն- թացքն ալ սխալ դատելով, Մկրտիչ եպիս- կոպոսի կուսակից կը կարծէ զմեզ, Բայց Ման- գուլմէյ իր այս միշտ չարատես (քէսսիմիթ) ընթացքովն՝ այնչափ իր համարումը կորու- սած է, որ կասկած ունինք թէ Մկրտիչ ե- պիսկոպոսի դէմ գրած կըքոտ յօդուածներն անոր Եզիպտոս վերադառնալուն պատճառ չըլլան : Խեղճ Մանգուլմէյ, ե՞րբ պիտի հաս- կրնաս չափաւորութեան յարգը, որպէս զի գրգռեալ ուղեղիդ թելադրութեանց անաղով միշտ ծայրայեղ չափազանցութեանց մէջ չի- նաս : »

Մասիսին ոլու պահարկն աչիքեար կէօրիւնմէքտէ տիր քի, Մկրտիչ եպիսկո- պոսուն բաթրիքխանէ իչինտէ էօլլէ պիր պագըձըլըզ իթմէսինէ ինանմատըրտան պաչգա, կիւեա եպիսկոպոսար իւզէրին- տէ օնտան զիւաաէ աղըր ճիւնհա վէ գա- պահաթլար պուլունտուղունու քէնտիսի պիլմէզ վէ շէհատէթ իթմէզ կիպի, վէ էնքիզիսիօն քիթապընը թէրձէմէ իտէն քէնտիսի տէյիլ տիր կիպի, թէաճձիւպ տալի իթմիշ տիր :

Մասիս շու միւնասէպէթլէ, քէնտի « գնչուալլայել » իսանընը գուլանարագ պիր թագըմ թահգիրամիզ քէլամլարտա պուլունմուշ իսէտէ, օնլարը քէնտույէ կէրի կէօնտէրմէյէ գանաաթ իտէրէք, եա- լընըզ պիր գաչ բէք պաեաղը, վէ նամուս ու վագար թաշըեան գալմէ եազըլմազ օլան ճէվապարընը պէեան իտէլիմ :

Մասիս, պիր շէյի իյի անլարըզ տիյ- նէմէքսիզին եազմագ ատէթինտէն օլմա- տըրընտան, Բաթրիքխանէյէ կիտէրէք « հարցուփորձ » իթմիշ, վէ Մանգուլմէ- նին եազըրըզարընը թաստիգ իտիձի հիչ պիր քիմսէ պուլանմարը իմիշ :

Մէզ քիւր քէյֆիլթիթի բաթրիքխանէ- տէ պուլունանլարըն քեաֆէյէսի իչիթ- միշ օլաուգտան պաչգա, տիշարտա տա-

խի, տահա Մանգուլմէտէ տէրձ օլուն, մագտան էվլէլ բէք չօգ թէվաթուր պուլ, մուշ օլտուղունտան, Մասիսին եալան սէօյլէմէքտէ օլտուղու աշիքեար իսէտէ, հայտէ պիզ օնու տախի դապուլ իտէրէք, Ֆարզ իտէլիմքի, Մանգուլմէտին եագտըզ լարընը թաստիզ իտիձի պիր աստամ պուլ լամամըշ իտի, իմտի, մատամքի քէնտի, պիր դագէթա իտի, մատամքի օն պէշ սէնէտէն պէրու Բաթրիքիսանէ դագէթա սրտըր կիպի վարպետձէ պիր եօլ վէ լի սան գուլանարագ, Մեղունուն, Միւնատինին, Վարագանըն, վէ Մանգուլմէտին խըշմարընա ուղրանընձանեա գատար է հալիտէն չօգլարընը արտատապիլիշ իտի, վէ հալեա տախի ալտանանլար վար իտու կինի բէք ալեա պիլմէքտէ տիր, մատամքի բաթրիքիսանէյէ հէր վագըթ խալի սէթ վէ սատագաթ կէօսթէրէրէք պիր միւքեաֆաթ սլմաեա չալըշմագտա իտի, մատամքի քէնտի թադրիլինձէ բաթրիք խանէտէ էօյլէ պիր պագըձըլըզ վուգու պուլմուշ օլմասը, «բոլոր հայ ազգին եւ եկեղեցականութեան նախատինք» օլտուղուն պիլմէքտէ իտի, մատամքի Բաթրիքիսանէյէ տիւշմէն տիր տէյի Ֆասլ ուղէմը իթտիկի Մանգուլմէտէ մէքըլըր վուգուլթըն պիր դաշ տէֆա զիքըր կէշ տիլինի կէօրմիւշ վէ օղումուշ իտի, վէ մատամքի Մանգուլմէտին տօղու եալմըշ օլմասը հագգընտա շիւբհէսի օլտուգտան պաշգա, բաթրիքիսանէ վարպետութիւն տէն պիրսիսինտէ ձէրհ իթտիկինի կէօրմիւշ իտի, մէկերչի օգոստոս ծինտէ Մանգուլմէտէ տէրձ իտիլէն պիր վուգուլթըր, երկիրմի կիւն միւտտէթ իշինտէ, բաթրիքիսանէյէ, քիլիսէյէ, միլէթէ, վէ Մըկըրտիչ եպիսկոպոսա, հիշ տէյիլ իսէ վագիթէսինի թանըրպ, վէ պիր խրտմէթ իթմէք իշին ձէրհ իթմէլի տէյիլմի իտի, նիլին եաբմատը, նիլին մէրգում եպիսկոպոսուն առի պիր մէքթուպունա գատար սիւքիւթ իլլէթի, վէ նիլին հիշ տէյիլ իսէ մէքըլըր մէքթուպ միւնասէպէթիլլէ, մէքըլըր 760ընձը նիւսիսէսինտէ քէնտի թարաֆընտան հիշ պիր շէյ սէօյլէմէտիյտի, պուլնլար դագէթաձըլըզ շարթընտան տիշարը շէյէր տիր, էօյլէ տուրուպ տուրուպտա, ալընըզ պիրիսինէ պիր հագարէթ իթմէք նիլէթիլլէ, սաշմա սաքան պիր շէյ եագմագ եախօտ տէրձ իթմէք, սատէձէ պիր վատութիւն տուր, վէ պու վատութիւնուտա Մասիս, էսէֆ իտէրէք սէօյլէրիզքի, հէր վագըթ իրթիքեապ իթմէքտէ տիր:

Պատշաճ է Էրըն:

... Խմբագիր
Անցածները Ձեր ազգօգուտ լրագրոյն միջոցաւ Ձմեկածակու իւշ-պէյ թաղի ննջեցելոյ մը նկատմամբ պատահած ցաւալի դէպքը լսեցինք, որուն պատմական նկարագրութիւնը թէեւ խիստ շատ սխալմունքներ

կը պարունակէր իւր մէջը, բայց մենք լաւ եկեղեցինք յայտ մասին լուեկայն անցնիլ երկրիս անդորրութիւնը ու խաղաղութիւնը համբուրելի մեզ սեպելով:

Սակայն այս անգամ կրկին այն նիւթին վրայօք օգոստոս 29 թիւ Սարը-կիւզէլէն պարոնի մը գրածը տեսանք, գրուած մը որ ըստ ինքեան պարսաւելի եւ միանգամայն լի ստայօտ գրպարութեամբ, որուն դէմ թէպէտ չուզեցինք պատասխան մը տալ, բայց հարկը ստիպեց որ քանի մը կերպ դիտողութիւններ եւ բացատրութիւններ ընեմք Ձեր ազգասէր օրագրին միջոցաւ, վասն զի ինքիրը իւր նախնական կէտէն շեղելով քաղաքականի դարձուած ունեցաւ. աշխարհիս մէջ թէ որ թանկագին բան մը կայ այն ալ մարդուս պատիւն է, Պ. Սարը-կիւզէլի աշխին չամանդաղի չափ արժէք չունի... ինչպէս որ եւր երկրիս պատուաւոր մեծապատիւ Համբարձում եւ Մկրտիչ աղայից դէմ նախատական շանթեր արձակելու ժպրներ է որոնք իրենց աղտութեամբը միշտ ազգին առջեւ յարգ ու համարում ստացեր են, եւ Պատրիարքարանի հետ ուղղակի յարաբերութիւն ունենալովնիս տմենելին չենք կասկածիր ապօրինաւոր գործի մը միջամուխ ըլլան որն որ մեր անձանթ նամակագրին երեւած է:

... Խմբագիր, աւասիկ բուն իսկ խընդրոյն եղելութեանը կերպը, զոր հաւատարիմ աղբիւրներէ քաղելով կը փութամ Ձեզ ամփոփ եւ կատարեալ տեղեկութիւն մը տալ իւրեր համայն ազգայնոց. յիշեալ նընջեցեալ դեռ կենդանութեան օդ կը ծծէր, Մագլումեան Առաքել վարդապետը վիճակնուս առաջնորդ գտնուելով խտրել կը պատուիրէ քանիցս Տ. Մանուէլ քահանային թէ որ հիւանդունին մեռնի չլմաղես, որովհետեւ պապականէ. երբ հիւանդունին կը մեռնի, լուր կերթայ քահանային որ դայ թաղէ. քահանան անմիջապէս աճապարանօք դուրս կելլէ, թաղականները կը տեսնայ եւ կըսէ ա՛նոնց՝ աղաներ վարդապետը Մամայ գիւղը դեռ չգնացած խստիւ եւ ցատմամբ պատուիրեց ինձ եւ ըսաւ թէ որ պապական հիւանդը մեռնի երբէք հրաման չունիմ որ թաղես եւ մինչեւ անգամ կանչելու ըլլան չերթաս, հիմա ինչ ընելու ենք տակաւին շատ ժամանակ ունինք Մամայն մարդ մը խրկուի որ հազիւ ժամմի կը տեսէ անոր կարծիքը առնենք եւ ըստ այնմ շարժինք. քահանան դեռ խօսքին թելը չկտրած, թաղականները կը պատասխանեն, ի՞նչ, չէ՞ որ ամենայն բան մեր կամօքը եւ մեր հրամանաւը պիտի ըլլայ, եւ ինչ որ ըլլայ մեզի կը վերաբերի, գնայ ննջեցեալը վերուր. քահանան ալ դարձեալ խօսքը կրկնելով մեղմօրէն կիմացնէ որ ինքիրը վարդապետին իմացընեն, այս խօսքին վրայօք թաղականները այլ եւ այլ սնոտի պատճառաբանութիւններ ընելով կերթան անձամբ անձին ննջեցեալը առանց խորհուրդի ի հող կիջեցնեն:

Այս անպատեհութեան սկիզբը եւ վերջը այսպէս եղածը... Խմբագիր՝ զոր այսօր անկողնիսսէր հոգով հասարակաց առեւին կը ներկայացնեմք, սակայն մեր ձեռքմբան

պատուելին իմաստակ պարոնը եւեր թունաւոր անհիմն եւ անտեղի նամակի մը ձեռնարկ եղած է որ բոլոր ընթերցողաց ծիծաղը կը շարժէ եւ ճանճի բզզուքէ մը աւելի արժէք չունի մեր առջեւ, որովհետեւ Սարը-կիւզէլը դեռ կուզէ որ երկրի մը խոտվութիւնը օր ըստ օրէ արծարծի որ գուցէ ինքը որս մը որսայ կամ իւր ի վաղուց անտիցան կացած ետութեան դրօշը պարզէ... բայց կեղծիք մը որչափ լաւ շինուած ըլլայ անշուշտ ճշմարտութեան լուսաւոր ճառագայթներէն կը խայտառակի: Ս. Պատրիարք հայրը քաղաքին թաղականներուն այս գործոյն ստուգութեան նկատմամբ գիր գրեց որ իւշ պէյի կեղրոնատեղին է, անոնք ալ մանրամասնաբար քննելով Ս. Հօր իմացուցին որ Տ. Մանուէլին քով յանդանքի նշոյլ անգամ չկայ... եւ մանաւանդ տեղուն անբողջութեան հանրագիր պատկերով մը քահանային անմեղութիւնը վկայած են: Թող մեր Սարը-կիւզէլը ակնոցները դնէ երթայ եկած գրեթէ աչքէ անցունէ. որպէս զի սթափի իւր մոլոր երեւակայութիւնն:

Հետաքրքրութիւննիս կստիպէ զմեզ որ սա ալ հարցնեմք քեզի Սարը-կիւզէլ որ քու առած տեղեկութիւններդ ո՞ր աղբիւրէ, կամ ո՞ր իրաւունքով զինեալ ասդին անդին յաղթութեան «կոթող» կը կանգնես, կարելի է մեր լուրսնէն առիթ քաղելով ունեցար ատ քու անընկճելի զօրութիւնդ... բայց կը խաբուիս բարեկամ, կը խաբուիս քու ծրարտեալ դէմքերուդ ներկը յայտնուեցաւ, գոռում գոչումիդ ալ հաւատացող չկայ, վասն զի հասարակութիւնը լաւ հասկըցաւ քու լարած խարդախութեան որոգայթներդ. մենք որ այսչափ ժամանակ խոհեմաբար լուեցինք դարձեալ զքեզ շահելու մտօք էք, յիշէ՛ թաւլան-թաւին որ Պատրիարքարանի եասախճիլի ձեռքով դարձուեցար պապական եկեղեցիին ծոցը դիմելուդ համար, վերջապէս խօսքերնիս կ'ըլլով բարեկամաբար կառաւարկենք քեզ որ ատ արեան ծարաւի սուրդ պատենը դարձնես՝ որ երկրի մը թէ բարոյապէս եւ թէ նիւթապէս գծտութեանց եւ խրոտվութեանց պատճառ եղաւ:

Աւրեմ... Խմբագիր սոյն առաջին նամակնիս ի սէր ճշմարտութեան լրագրոյդ առաջիկայ թերթին մեկ անկիւնը զետեղելու շնորհ ընէք:

Մնամք միշտ հաւատարիմ ազգիս
1866 Սեպտեմբեր 12
Իկ. Պօլիս

Պիպ պուլմէթուպ իւզէրինէ պաշլըւ ճա շունա էսէֆ իտէրիզքի, մէքըլըր ուլղունսուղուղուն տախի ալթընտան պիր վարդապետ չոգուր, հէմտէ սապը գալը պիր վարդապետ...

ՍԱՀԻԳ ՂԱԶԷԹԱ
ԿԱՐԱՊԵՏ Յ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ
ԼԵՎԱՆՔ ՀԵՐԱԼՏԵՆ ԹԱՊՈՆԱՆԵՍԻՆՏԵ
ՊԵՏ-ՕԼԼՈՒՄԱ ՅՈՂՐԻԻ ԵՈՒՅԷ, ՅՈՒՅՐԵՅ ԱԳՈՐԼԷ
ՔՈՒՅԵԼԵՐ ԿԱՐԵՐՈՐԷԱ ԼՈՒՅԻՐ 549: